

YABANCILARA TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE TEMEL SÖZ VARLIĞININ ÖNEMİ

Yard. Doç. Dr. Erol BARIN*

Yabancılara Türkçenin öğretimi konusu, dil öğretiminde son yıllarda (özellikle son yirmi yılda) çok büyük önem kazanmıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine yönelik bu uygulamalarda, genel olarak temel, orta ve yüksek olmak üzere üç düzey belirlenmiş ve buna göre öğretim yapılmaktadır. Bu öğretim etkinliklerinde ders kitabı ve yardımcı kitaplar ile dinleme-anlamaya yönelik ses kasetleri kullanılmaktadır. Bu materyaller ve bunlara ek olarak hazırlanması gereken sadeleştirilmiş hikâye kitaplarının, Türkçenin temel söz varlığına uygun olarak oluşturulması gerekir. Biz daha da ileri giderek, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi için temel düzey ders kitaplarında kullanılmak üzere ayrı bir söz varlığının belirlenmesi gerektiğine inanıyoruz. Orta düzeyde de, temel düzeydeki kelimelerin üzerine öğretilmesi gerekenler sayısı da dahil olmak üzere belirlenmelidir.

Temel söz varlığını belirlerken öncelikle, organ ve akrabalık adlarının, sayıların, günlük hayatta sıkça kullanılan isim ve fiiller ile onlarla ilişkisi olan kelimelerin, sıkça kullanılan deyimler, atasözleri ve iletişimde önemli bir yeri olan kalıplaşmış sözlerin ele alınması gerekmektedir.

“Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir.” (Aksan, 1996, s.11) Dolayısıyla, Türkçenin söz varlığının sağlıklı bir biçimde belirlenmesi, hem ana dili olarak hem de yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde en temel şarttır.

“Kelime hazinesinin genişliği, kişiye konuşma kolaylığı, akıcılığı ve cesareti sağlar. Bu sebeple, güzel konuşmak için kelime hazinesini geliştirmek gereklidir.” (Türkçe Eğt. ve Öğr. Kılavuzu 1986, s.219)

* Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölümü.

Ana dili olarak Türkçenin öğretiminde, kelime hazinesini geliştirmek için kişinin yaş grubuna uygun kitaplar okuması tavsiye edilebilir, bulmacalar çözmesinin yardımcı olacağı söylenebilir vb. Ancak, yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde temel söz varlığının iyi belirlenmemiş olması öğretimde büyük bir sıkıntı yaratmaktadır. Birçok dilde temel söz varlığına ilişkin çalışmalar yapıp ortaya bilimsel veriler konmuştur. Böylece, dil öğretim kitaplarının ana dili öğretimine yönelik olanlarında hangi kelimelerin yer alması gerektiği, yabancı dil olarak öğretimine yönelik olanlarında ise farklı olarak hangi kelimelerin verilmesi veya verilmemesi gerektiği konuları açıklık kazanmıştır.

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde, hedef kitleye temel düzeyde kaç kelime verilebilir ya da verilmelidir? Bunları belirlerken ölçütlerimiz ne veya neler olmalıdır? Bütün bu soruların cevapsız kalmaması ve temel söz varlığının belirlenmesine yönelik çalışmaların, dil öğretiminde bir işlevinin olabilmesi için öncelikle Türkçenin hedef kitleye ne derece öğretileceğinin iyi belirlenmesi gerekir. Bu belirlemeler için de ihtiyaç analizi (need analysis) yapılmalıdır. Eğer, amacınız bir yabancıya Türkiye’de lisans veya lisansüstü öğrenim görebilmesini sağlayabilecek düzeyde bir dil öğretiminin yapılması ise belirlemeleriniz farklı, ev hanımlarına günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri düzeyde Türkçe edindirmekse belirlemeleriniz farklı olacaktır.

“Ana dili ve yabancı dil öğretiminde, öğretilecek dilin en sık geçen, en gerekli sözcüklerinin saptanması, bu öğretimden alınacak sonucun başarılı olup olmamasında rol oynamakta, öğrenen kişiye en gerekli sözcüklerin belirlenmesi konusunda, özellikle sıklık sayımlarına dayanan çalışmalar yapılmaktadır.”(Aksan, 1990, s.19)

Konuşma dili ile yazı dili farklılıklar gösterir. Bu sebeple, temel söz varlığını belirlerken yalnızca yazılı kaynaklara başvurmak yeterli değildir. Söz gelimi, iletişim kurmada sıkça kullanılan kalıplaşmış ifadeler (Günaydın!, İyi günler!, Allaha ısmarladık!, Güle güle!, Hayırlı işler! vb.) yazılı metinlerde sıklık taraması yapıldığında ilk sıralarda görülmeyebilir. İletişimin temeli dil olduğuna göre, temel söz varlığını belirlemede doğal dil esas alınmalıdır. Özellikle yabancılara Türkçenin öğretimi konusunda hazırlanan kitapların birçoğunda, ya yapay bir dil kullanımını veya ana dili Türkçe olanlara Türk dilinin öğretiminde kullanılabilecek metinleri görmekteyiz.

Yabancılara Türkçenin öğretiminde amaç, yalnızca birtakım kelimeleri öğretmek değildir. Kişiyi dili, Türk kültürünü yeterli ölçüde kazandırmaktır. Çünkü, Türkçeyi severek, isteyerek öğrenen bir yabancı, Türkiye’nin kültür elçisi durumuna gelmektedir. Dolayısıyla, yabancılara Türkçeyi öğretirken hem dilimizi zorlaştırmadan öğretmeli ve sevdirmeli

liyiz hem de öncelikle oluşturacağımız metinlere (Temel düzeyde birçok metin oluşturulmak zorundadır. Türk çocuğuna vereceğiniz en basit metinler bile bir yabancının anlayamayacağı birçok güçlükle doludur.) Türk kültürünü iyi yansıtmalıyız. Daha sonra ise, orta düzeyden itibaren seçeceğimiz klâsik ve çağımızı yansıtan metinleri, öğrencilere vermemiz gereken dil bilgisi yapılarını da göz önüne almak suretiyle ders ortamına uyarlarken de bu duruma özen göstermeliyiz. Bunları yaparken de, günümüz Türk insanının çevresiyle kurduğu iletişim birinci plânda olmalıdır. Çünkü dil öğretimi, yaşantıların kazandırılması demektir.

Yabancılara Türkçenin öğretimi için son derece önem taşıyan temel söz varlığını belirlemede en önemli husus, kelimenin aslının Türkçe olup olmaması değil, sık kullanılması ve Türk insanının kelimeye yüklediği anlam zenginliğidir. Söz gelişi, temel söz varlığını belirlemek için yapılan çalışmalarda, organ adları sıkça kullanıldığı için ilk önce organ adlarının belirlenmesi gerektiğinden söz edilir. Oysa biz, daha geniş bir açıdan durumu değerlendirerek “göz” kelimesiyle organ adından hareketle Türk insanının kavram dünyasında yerini alan birçok anlamdan da söz edebiliriz:

“Bir göz evde oturuyorlar.”

“Çekmecenin gözüne bak!”

“Aferin! Gözüme girdin.”

“Son günlerde gözümden düştü.”

“Her işte hakkaniyet gözetmelisiniz.”

“Bu çocuk, bizim ilk göz ağrımız.” vb.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, kelimelerin tek anlamları olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle deyimleşmiş hâlleri üzerinde durmak, eş ve yakın anlamlıları ile çağrıştırdığı kelimelerden de söz etmek gerekir.

Demirel, “*Yabancı dil derslerinde öğretilecek sözcüklerin seçiminde öğretmenlerin bilinçli ve tutarlı olması beklenmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki öğretmen kendisinin ders kitabındaki sözcüklerle sınırlı olduğunu kabul etmektedir. Gerekli durumlarda bu sınırın ötesine çok fazla olmamak koşuluyla geçebilmelidir.*

Bunda ölçüt, kullanım sıklığı olan ve öğrencilerin ilgi duydukları alanlara dönük seçilmiş sözcükler olmalıdır.” (1993, s.125) demektedir.

Biz de yabancılara Türkçenin öğretiminde, kullanım sıklığı olan kelimeleri göz önüne alarak metinler oluşturmalıyız. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, dünyadaki hızlı değişim ve bunun Türkiye'ye yansması ile Türk toplumunda ortaya çıkan yeni kavram ve değer yargılarından dolayı oluşan yerli ve yabancı kelimelerin günlük hayatta ne sıklıkla kullanıldığının da belirlenerek eğitim ortamına aktarılması gereğidir. Tabii ki, burada Türkçe kelimelerin kullanımına öncelik verilmelidir.

Örnek: “bilgisayar” kelimesi varken “computer” kullanılmamalı.

“belgegeçer” kelimesi yerine “faks” veya “fax” denmemeli. (Özellikle

x harfi kullanılmamalıdır.)

“yazıcı” yerine “printer”, tarayıcı yerine “scanner” yazılmamalı. vb.

Özellikle, “Kendine iyi bak!” gibi İngilizce kalıp sözler Türkçe öğretimi için hazırlanan kitaplarda yer almamalıdır.

“Dildeki değişme sürekli olmakla birlikte toplumsal, ekonomik, siyasal nedenlere bağlı olarak çok değişik yönlerde ve hızda olabilir. Genelde diğer Türk dillerinden ayırmak için Türkiye Türkçesi diye adlandırılan dilimiz de son yıllarda yoğun bir değişme sürecine girmiştir.” (König, 1991, s.70)

Son yıllarda dilimize diğer dillerden giren birçok kavramı nasıl rahatlıkla kullandığımızı da belirtmeliyiz: Artık kafelere gidiyor, marketlerden alışveriş yapıyor, konuşmalarımızda detaylara giriyor, yazdıklarımızı fakslıyoruz. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sıklık araştırmalarının, dildeki değişmelere göre belirli aralıklarla yapılması ve Türkçenin öğretimi ile ilgili uygulamalarda hedef kitlenin durumu da dikkate alınarak bu belirlenmiş olan kelimelerin kullanılması şarttır. Ancak bu yolla, Türkçe öğrenmek isteyen yabancılara dili iletişime dönük olarak öğretmek mümkün olacaktır.

Vandewalle, “Sıklık listelerinden yararlanarak sözcük öğretiminde dilde en çok kullanılan sözcüklerden başlarız. Araştırmalar en çok kullanılan 2000 sözcüğü bilen bir öğrencinin normal bir metindeki sözcüklerin yüzde 85’ini anladığını ispat etmiştir,” (1999, s.9) der ve “Bilgisayar aracılığıyla yeteri kadar büyüklükte bir bütünceden (corpus) çıkarılan, Türkçenin en çok kullanılan 1000 ve 2000 sözcüğünü gösteren sıklık listeleri ve buna dayalı olarak da tanımlanan bir ‘temel söz varlığı’nın yokluğunu hissettiğini” (a.g.e, s.10) belirtir.

Türkçe sözlüklerin bilgisayar ortamına aktarılması da temel söz varlığını belirlemede bizce yeterli bir ölçüt değildir. Çünkü, ne yazık ki sözlüklerimizin de yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Türkçenin anlatım gücünü tam olarak ortaya koyacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Çünkü Türkçede “*Köklere eklenen eklerin teker teker değişik görevleri yüklenebilmeleri de anlatıma güç verir, kolaylık sağlar. Bizce, bir dilin zenginliğine ölçü alınması gereken önemli özelliklerden biri ve Türkçenin bugüne kadar değeri yeterince kavranmamış yönü budur. Türkçe, dile getirilmesi en güç olan, ayrıntı sayılabilecek kavramları son derece canlı imgelerle anlatan, söz firıçasıyla insan zihninde canlı resimler çizebilen güçlü bir dildir.*” (Aksan, 1994, s.34)

Türkçe, somut anlatım dilidir. Bu sebeple Türkçede kavramlar ifade edilirken zengin bir anlatım hemen göze çarpar. Birçok yabancı, dilimizin bu işlekliliğinden ve söyleniş biçiminden etkilenerek hiç ihtiyacı olmadığı hâlde Türkçeyi öğrenme isteği duymaktadır. Son yıllarda Türk Dünyası'nın daha belirgin olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Türkçeye olan bu ilgi daha da çoğalmış ve Türkçenin ya-bancı dil olarak öğretiminin önemi de bir kat daha artmıştır. Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz husus, temel söz varlığını belirleme çalışmalarının azlığı ve yetersizliğidir. Ayrıca, alan dili söz varlığının da sağlıklı bir şekilde taramalar yoluyla ayrı ayrı ortaya konması ve günlük iletişimde en sık hangi kelimelerin kullanıldığının, konuşma dili de göz önüne alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Böylece, edebiyat, hukuk, sosyoloji, tıp, sanat vb. alanlarındaki temel söz varlığı ve iletişimdeki yeri daha iyi ortaya konabilir.

“*Türkiye Türkçesinin Söz Varlığındaki Değişmeler*” (1993, s.47) adlı sayısal bir incelemede ise, dilimizde Türkçe kelime kullanımının giderek arttığı ve yabancı dillerden giren kelime kullanımının özel terimlerde (Örn: dış doktorlarının kullandığı alanla ilgili terimler) daha yaygın olduğu belirtilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bizi kelime ve kavramların iletişimdeki yerleri ilgilendirmelidir. Çünkü, her büyük dilde önemli bir ölçüde yabancı kelime bulunmaktadır. Bu durum, medeniyetler arası etkileşimin doğal bir sonucudur.

Türkiye Türkçesinin temel söz varlığının ne ölçüde zengin olduğunu hissettirmek için, kelimelerin aslının nereden geldiğine bakılmaksızın eş anlamlı ya da yakın anlamlı olanların aslî, mecazî ve terim anlamlarının kullarımdaki farklılıklarına dikkat çekmek ve bunun üzerinde öğretimde yeteri kadar durmak gerekir.

Örnek: “zor” ve “güç” kelimeleri eş anlamlı diye öğretmeye kalkılırsa;

“Bu işi başarmak çok zor.” = “Bu işi başarmak çok güç.” denilebilir.

Ama;

“Bu işte çok zorlandım.” cümlesi ile

“Bu işte çok güçlendim.” cümlesi aynı mıdır?

Yine;

“Bu adam zoru sever.” cümlesi ile

“Bu adam gücü sever.” cümlesi farklı değil midir?

Ayrıca; “zordayım” gibi kullanımları da göz önüne almalıyız.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama, biz burada Türkçeyi bir yabancıya öğretirken her sözün üzerinde ne kadar titizlikle durulması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Türkçenin temel söz varlığının sağlıklı bir şekilde ve uygun aralıklarla belirlenmesi şarttır. Ayrıca, yabancılarla Türkçe öğretirken hangi kelimelerin öncelikle öğretilmesi gerektiğini ise Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi konusunda uzmanlaşmış kişilerin ortaya koyması gerekir.

Türkçeyi bilmeyen birinin hem dil bilgisini hem kelimeleri (isim-fiil ve cümledeki görevlerine göre sıfat, zarf, bağlaç vb.) hem de Türk kültürünü öğrenmesi gerektiği göz önünde bulundurulmadan, bir Türk’e öğretir gibi Türkçe öğretiminde kullanmak düşüncesiyle kitaplar hazırlamak ve bu şekilde öğretim yapmak yanlıştır.

Yabancılarla Türkçe öğretimi amacıyla hazırlanan gerek ders kitapları gerekse çalışma kitaplarında bir bütün hâlinde kullanılması gereken temel söz varlığının, özellikle temel ve orta düzeyde iyi belirlenmesi çok büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, Türkçenin Sözcükleri, s.11, Engin Yay., Ankara 1996
- Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Kılavuzu, s.219, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara 1986
- AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, s.19, TDK Yay., Ankara 1990

DEMİREL, Özcan, Yabancı Dil Öğretimi, s.125, Usem Yay., Ankara 1993

KÖNİG, Güray, “Değişen Türk Toplumunda Dil”, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı 3, s.70, Ankara 1991

VANDEWALLE, Johan, “Pratik Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözümleri”, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı 82, s.9, Ank. 1999

AKSAN, Doğan, “Türk Dili Zengin Bir Dil Midir?”, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı 16, s.34, Ankara 1994

Komisyon, “Türkiye Türkçesinin Sözvarlığındaki Değişmeler”, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı 14, s.47, Ankara 1993